

Torö kyrka

Antikvarisk medverkan vid invändig renovering, Torö kyrka, Torö socken,
Nynäshamns kommun, Södermanland, Stockholms län

Cecilia Pantzar
Rapport 2011:26



Torö kyrka

Antikvarisk medverkan vid invändig renovering, Torö kyrka, Torö socken,
Nynäshamns kommun, Södermanland, Stockholms län

Cecilia Pantzar
Rapport 2011:26

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se



Sickla Industriväg 5B, 131 54 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Framsida: Interiören mot koret efter renovering. Fotograf Elisabeth Boogh 2011.
Denna och övriga bilder i rapporten utan nummer ingår i bildserien Ldng
20110133-20110158.

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2011

Innehåll

Sammanfattning av åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	8
Utförda åtgärder	9
Iakttagelser under renoveringen	21
Avvikelser från arbetshandlingar	21
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	22
Övriga handlingar med relevans för ärendet	22

Sammanfattning av utförda åtgärder

Interiören omgestaltades genom ny färgsättning och delvis ny inredning. El och belysning förnyades. Ny värmeanläggning installerades. Brandskydd i form av spinkleranläggning anordnades. Fuktskyddande åtgärder utfördes i sakristia och kyrkorum. Predikstolen genomgick konservering.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Torö kyrka
Socken:	Torö
Kommun:	Nynäshamn
Landskap:	Söderhamn
Arbetshandlingar:	20090626 AIX Arkitekter AB, Mona Lantzourakis
Länsstyrelsens beslut:	20090909, dnr 433-09-47227
Vårt dnr:	2011:015
Byggherre/beställare:	Ösmo församling
Bygglédare/arkitekt:	Mona Lantzourakis
Konsulter:	Lars Alm o Co Elkonsultbyrå AB Allmänna VVS Byrån AB AlbaCon AB (sprinkler) ASPEQT Sweden AB (ljusarmatur)
Konservator:	Stockholms målerikonservering AB (predikstol, målningar, altartavla) Acta Konserveringscentrum AB (Ljus kronor)
Generalentreprenör:	Byggnadshyttan på Gotland
Entreprenörer:	K.Fredrikssons Måleri AB Ösmo Elektriska AB GH's Rör AB Björn Idh Bygg och Fastighets AB Jan Börjesson Orgelvärd AB Hi-Fog Marioff Skandinavien AB (Sprinkler) A Thorvaldsson Snickerier i Västervik AB Pia Mills Tapetserare (altarring)
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Cecilia Pantzar
Byggnadstid:	Februari – Maj 2011
Antikvarisk slutbesiktning:	2011-05-30

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Torö kyrka uppfördes troligtvis 1699. Skriftliga källor omnämner ett äldre kapell på ungefär samma plats. Dagens kyrka präglas av två större ombyggnader av helt olika karaktär. Exteriören har en klassisk prägel med vitputsade fasader, svart plåttak och rundbågiga fönster som härrör från 1880-talet. Interiören fick sin nuvarande mörka, trärena profil omkring 1930.

Byggnaden har en gedigen timmerstomme och tillhör en av skärgårdens bäst bevarade träkyrkor.

Restaureringshistorik i punktform:

1730 Sockenstämmoprotokoll – kapellet i dåligt skick

1738 Nytt spåntak, panelinklädnad av timmerväggar, rödmålad utv och vitmålad inv (både tak och väggar), slutna bänkkvarter

1826 Invändig stänkmålning, samt nya fönsterbågar

1849 Revetering av exteriören

1880 Kyrkan beskrivs som "ett skamligt ruckel", rundbågiga fönster ersätter rektangulära, exteriör putsas, nya ytter- och innerdörrar, dagens öppna parkbänkar

1895 Plåt ersätter papp på taket, kaminer installeras

1929 Invändig renovering. Golvet togs upp, betongplintar gjöts under golvbjälkar, sakristian belades med nytt golv, dörrar panelkläddes, ny värmekamin (dagens), nytt altarbord, orgelläktare uppfördes

1930 Interiören omgestaltas av arkitekt Ärland Noréen, restprogram 1923. Vit vägg- och takfärg tvättas bort, brunlasering av väggar och bröstningslist, blå marmorering av bröstning, bänkar brunmålas, nya kopplade fönster, predikstolens äldre marmorering togs åter fram, övr fasta inv målades lika

1950 Elektrisk belysning och värme

1954 Röttskadade delar av golv byttes ut i kyrkan samt golv och stomme i sakristian ersattes av betongplatta och dagens trägolv

2003 Utv restaurering



Vy fram mot koret före renovering. Foto Cecilia Pantzar 2010. Lp20110545.

Utförda åtgärder

Kyrkorummet

Kyrkorummets brädklädda tak och väggar var inför renoveringen omålade, förutom en nedre blågrå marmorerad bröstning. I kombination med de såpade brädgolven upplevdes interiören som tämligen mörk. Församlingen önskade återgå till ett ljusare utförande, liknande det som fanns före omgestaltningen på 1930. Bröstningen som tillkom först 1930 bevarades i långhuset, men målades vit i kordelen. På så vis fick det öppna kyrkorummet en ny rumslig begränsning mellan kor och långhus. Även övriga inredning var i behov av en översyn både när det gäller färgsättning och funktion. Altarringen och orgelläktaren var målade på likartat vis med grå ränder på gråvit botten. Mönstret var en förenkling av predisktolens marmorering. Utgångspunkten för ny färgsättning av inredningen var att ytterligare signalera rummets olika delar. Altarringen kopplades åter till predisktolens färgskala medan orgelläktaren anpassades till orgelns ekfasad. Ambon målades som altarringen. Kortrappan som följde mittgångens utbredning utökades till att bli jämbred med kyrkorummet. Bänkarna fick en delvis ny placering. Tre byggdes om för att möjliggöra en mer funktionell möblering närmast orgelläktaren.

Inför målningen av tak och väggar rengjordes träytorna. Därefter målades kyrkorummet enhetligt ljust med en strykning emulsionsfärg, fabrikat Wibio, svagt bruten med grå umbra och guldockra. Färgen kan avlägsnas med såpa och vatten, men en svag linoljehalt ger en viss inträngning i träet. Foder kring fönster och dörrar målades något mörkare grå, med Wibio Slip linoljefärg. Pigment järnoxid/svart och guldockra. Dörrar och altarring målades i en snarlik grå nyans bruten med samma pigment. Altarringen målades mellangrå i likhet med lösa stolar. Korbänkarna målades vita, en återgång till tidigare utförande. Brädgolvet såpskurades som tidigare. Orgelläktaren målades brun för att ansluta till orgel och bänkar. Anslutande golv behandlades med såpa.



*Vy över orgelläktaren och det av bänkar och stolar överfulla kyrkorummet.
Foto Cecilia Pantzar 2010. Lp20110546.*



Koret före renovering. Foto Cecilia Pantzar. Lp20110548.



Koret före renovering. Foto Cecilia Pantzar. Lp20110549.



Tv. Orgelläktaren före renovering. Trappans lapptäcke justerades till en mer enhetlig komposition. Th. Den gamla kaminen före åtgärd. Murstocken intog en lättare siluett efter ny färgsättning. Foto Cecilia Pantzar Lp20110554 och Lp20110555.



Predikstolen före och efter konservering. Den brädklädda sockeldelen målades enhetligt grå för att bryta av mot vägglivets bröstning. Foto Cecilia Pantzar. Fotograf Elisabeth Boogh.



Interiören under förvandling. Foto Mona Lantzourakis 2011. Lp20110553.



Koret och altarringen före omgestaltningen. Foto Cecilia Pantzar 2010. Lp20110547.



Tv. Koret och altarringen efter omgestaltning. Th. Sakristian med ny plats för förberedelsealtare intill den tidigare bakom skåp dolda piscinan. Fotograf Elisabeth Boogh 2011.

Fuktproblem konstaterades i både kyrkorum och sakristia. För sakristian se nedan under rubrik *Sakristia*. I kyrkorummet uppmättes en alltför hög relativ fuktighet och mögelförekomst på bland annat orgeln. Problemen kopplades till en alltför välisolerad krypgrund. Golvbjälklagets väl tilltagna mineralullsmatta härrör troligtvis från 1950-talets invändiga åtgärder. En avfuktare installerades i krypgrunden som en första åtgärd för att komma till rätta med de höga fuktnivåerna. Effekten av avfuktaren utvärderas efter en viss tid och ger underlag till eventuell fortsatt åtgädsplan.

Sakristia

I sakristian fanns uppenbara fuktproblem som gav upphov till dålig lukt. Källan till problemet fanns under trägolvet från 1970-talet. Golvet var uppreglat på tryckimpregnerat virke som låg direkt på den gjutna plattan. I utrymmet mellan reglarna fanns fuktansamlade skräp. Hela upplaget togs bort och betongytan rengjordes från befintlig asfaltpapp. Inför ny uppregling behandlades betongen med ny asfaltlösning. Golvet återmonterades enligt tidigare utförande. Befintlig skåpinredning mot östväggen togs bort. Ny inredning placerades på den motsatta västra sidan. Invid befintlig piscina i hörnet bakom ytterdörren placerades ett nytt förberedelsebord. Skåpinredningen målades ljusgrå med omålade handtag. Väggar lämnades omålade och brädgolvet såpskurades.



Sakristian före renovering med heltäckningsmatta. Foto Cecilia Pantzar 2010. Lp20110552.



*Sakristian före renoveing med skåpinredning till höger om ytterdörren.
Lp20110557.*



*Vy över sakristian i ny skepnad med frilagt såpat golv. Dörrarna leder till
predikstol och kyrkorum. Till höger syns den nya skåpinredningen. På väggen
till vänster sitter styrsystem och inledelen till luftvärmepumpen.*

Vapenhus

Vapenhuset utgör kyrkans huvudentré. Befintliga klädskap utmed västra sidan var bristfälliga när det gällde funktion och tillgänglighet. Istället för att återskapa klädskap anordnades möjligheter för öppen klädupphängning på krokar. Nya skåp för dold förvaring placerades i hörnen på respektive sida om ytterdörren. På östra väggen placerades bord och hyllor för informationsmaterial. Elskåpet behöll sin placering och utformning i det nordöstra hörnet.

Dörren till kyrkorummet kläddes med ny panel. Under den borttagna skivinklädnaden framkom en sargad spegeldörr.

Väggar och nya snickerier målades ljusgrå i två något olika nyanser. Golvet slipades och lackades.



Sakristian före renovering med vaktmästare Berth Larsson i full aktion. Foto Cecilia Pantzar 2010. Lp20110550.



Vapenhuset efter omgestaltning med nymålade ytskikt, ny inredning och nyslipat golv. Fotograf Elisabeth Boogh 2011.

Värme och el

Befintlig direktverkande eluppvärmning ersattes med luftvärmepumpar. Utvändiga aggregat ställdes utmed sakristians östra yttervägg. Marken grundlades med betongplatta och anläggningen kläddes in med specialutformade vitmålade träskåp. Invändigt placerades en luftvärmepump i sakristian och två i koret. Genomföring till sakristian gjordes i nordväggen. I koret drogs ledningar genom nord- och sydväggen. Aggregaten placerades diskret under bänkarna på respektive sida. Invändig anslutande rördragning kläddes med inmalade trälistor. Utvändigt på respektive korfasad monterades ukastare för kondensvatten i form av diskreta plåtrör.

Element används fortsatt som stödvärme till luftvärmepumparna. Befintliga byttes ut mot nya stenimiterande element av fabrikat Milo H från LVI & Frico. Elementfärgen koordinerades med anslutande väggfärg.

Ny takhängd specialritad armatur monterades i kyrkorummet för att skapa en förbättrad allmänbelysning. Belysningen fick styrsystem med dimmerfunktion.



Tv. Ljuskröna efter konservering och med ny elektrisk belysning. Th. Ny för Torö specialdesignad takarmatur av finmaskigt metallnät. Fotograf Elisabeth Boogh 2011.



Ny ytterbelysning framför sakristians entré. Fotograf Elisabeth Boogh 2011.



Luftvärmepumparna bakom specialbyggda träskydd. Den anslutande rördragningen kläddes med metallrör respektive kopparplåt i anslutning till stupröret.



Luftvärmepumpen insmugen under korets bänk. Fotograf Elisabeth Boogh 2011

Brandlarm och brandskydd installerades.

Kyrkan fick nytt brandskydd i form av sprinkleranläggning och larmsystem. Sprinklercentral anordnades bakom befintlig förråds- och toalettbyggnad. Tillbyggnaden grundlades med betongplatta, brädpanelväggar och korrugerat plasttak. I centralen placerades vattendunkar och gasbehållare till sprinklersystemet. Kyrkorummet skyddas invändigt genom sprinklerhuvud i trätaget. Dessa ansluter till rördragningsdold på vinden. Utvändigt löper rör utmed takfoten och sprinklerhuvud finns ovan samtliga fönster. Synliga sprinklerdetaljer ansluter färgmässigt till anslutande yta.



*Utvändig sprinkler löper längs med takfoten. Rördragingar målades in.
Fotograf Elisabeth Boogh 2011.*

Vinden

För att möjliggöra dragning av sprinklersystem på vinden byggdes enkla spänger av brädor. Centralt förstärktes golvet för placering av en ny frånluftsfläkt som ersatte den gamla Pax-fläkten. Vapenhusvinden isolerades med ekofiber.

Konservering

Predikstol med tillhörande ljudtak konserverades i sin helhet. Ett misspydande gulnat ytskikt avlägsnades. Den nedre panelinklädda basen är ett senare tillägg, troligtvis under 1900-talet. Färgen på basen ansluter till kyrkorummets blåmalade bröstning och blir på så vis mer en del av denna än av predikstolen. För att låta predikstolen återfå ett mått av egenart målades basen istället enfärgat grå. På sikt kan det vara välgörande för predikstolen att återfå en svarvad fot liknande den ursprungliga.

Lösa detaljer i altarpuppens övre dekoration, strålglansen, säkrades genom ny inäfstning. Mögelfläckar iaktogs bakom tavlor i koret. Tavlorna kompletterades med klossar för att skapa luftspalt mellan vägg och bakstycke. Totalt berördes fem tavlor och två psalmnummertavlor.

Ljuskronorna av mässing elektrifierades med syfte att ge stämningljus. Konservator utförde försiktig rengöring för att behålla befintlig patina. Orgeln rengjordes.

Övrigt

Markytan framför sakristians entré anpassades med ny markbeläggning av grå betongsten och anslutande grusad yta med svagt fall.

Befintligt dagvattensystem fungerar väl och behövde inte åtgärdas.



Ledningsschakt grävdes mellan kyrkan och den nya sprinklercentralen bakom förrådet. Endast omrörda jordlager berördes. Foto Cecilia Pantzar 2011. Lp20110551.

Iakttagelser under renoveringen

Färgdokumentation

Äldre färgspår i kyrkorummet dokumenterades av AIX. Sammanställningen av iakttagelserna finns arkiverade på läns museet.

Övrigt

Golvet under koret inspekterades för eventuell rödrugning. Även här är krypgrunden kompletterade med gjuten underbyggnad. Sannolikt från 1950-talet.

Avvikelser från arbetshandlingar

Tillkommande

- Avfuktare i krypgrunden under kyrkorummets golv

Kulturhistorisk bedömning av utförda

Renoveringen utfördes i enlighet med gällande arbetshandlingar och tillstånd. Tillkommande och fortlöpande åtgärder genomfördes under fortlöpande dialog med länsstyrelsen. Kyrkorummet framträdde på ett helt nytt sätt efter vitmålningen av väggar och takvalv. Omgestaltningen av altarring och orgeläktare ger rummet en mer samstämd helhet. Sammantaget har renoveringen utförts med god hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Färgsammanställning 090524

Protokoll startmöte 2011-02-01

Protokoll byggmöte 2011-02-22

Protokoll byggmöte 2011-03-17

Protokoll byggmöte 5 2011-04-28

Protokoll byggmöte 2011-05-11

Konserveringsrapport tre ljuskronor Torö kyrka 2011-06-10 Acta
Konserveringscentrum.

Rapport från målningsarbeten. K. Fredrikssons måleri AB. 2011.

Torö kyrka. Vård- och Underhållsplan AIX Arkitekter AB. 20040506.